

چگونه

تفکر نقادانه

داشته باشیم؟

پریسا ایران نژاد
عضو هیئت علمی
دانشگاه آزاد اسلامی، کرج

تفکر چیست؟

برای نشان دادن اهمیت «تفکر» از حدیثی نبوی استفاده می‌کنیم که می‌فرماید: «یک ساعت تفکر از هفتاد سال عبادت برتر است.» بعضی از مریبان بزرگ تعلیم و تربیت هدف از تربیت را پرورش تفکر یا رشد عقلانی قلمداد کرده‌اند. تفکر جریانی در ذهن است که از برخورد با یک مسئله آغاز می‌شود و تا حل آن مسئله ادامه می‌یابد (یارمحمدیان، ۱۳۸۷). ما هر روز و در هر لحظه در حال فکر کردن به نحوه انجام کارهایمان هستیم. اما آیا این جریان هر لحظه در مقابل مسئله درست ایجاد می‌شود؟ آیا الزاماً تفکر در هر موردی به نتیجه منطقی ختم می‌شود و یا اصولاً هر نوع فکری مثبت تلقی می‌شود؟ باید گفت که فکر نیرو و ابزاری است که در اختیار انسان قرار گرفته و مانند هر ابزار دیگری، می‌توان از آن استفاده درست و یا نادرست کرد. چاقو ابزاری است که در صورت عدم استفاده صحیح بدن را می‌برد. آنچه مهم است، نحوه استفاده از ابزار است. می‌توان گفت که فکر ابزاری است برای یادگیری.

مقدمه

آیا تاکنون فکر کرده‌اید که چگونه و تا چه حد می‌توانید بر زندگی خود تأثیر شگرف بگذارید؟ آیا تاکنون خواسته‌اید که شخصیت منحصر به فردی باشید و کارهایی انجام دهید که دیگران نتوانند انجام دهند؟ آیا تاکنون فکر کرده‌اید که چگونه فکر می‌کنید؟ آیا این نوع فکر کردن در زندگی باعث پیشرفت شما شده است و یا موجب پسرفت؟

تمامی این سؤالات، سؤالات اساسی در زندگی هر فردی محسوب می‌شوند و پاسخ به آنها می‌تواند مسیر زندگی هر فردی را مشخص کند.

نگرش

هنگامی که می‌خواهیم تکلیفی را انجام دهیم، طرز برخورد ما با تکلیف به میزان تعهدمان نسبت به آن تکلیف بستگی دارد. «تعهد» یعنی تا چه حدی می‌خواهیم برای انجام آن تکلیف تلاش کنیم. میزان تعهد نیز به میزان علاقه و اشتیاق ما به آن درس یا تکلیف بستگی دارد. گاهی ممکن است به تکلیفی علاقه‌مند نباشیم. راه چاره چیست؟ می‌توانیم علاقه را در خود ایجاد کنیم. مثلاً اگر کسی بخواهد به خود نشان دهد که چه قدر توانمند است، یا دارای پشتکار زیاد است، و یا از عهده هر کاری برمی‌آید، می‌تواند انگیزه لازم را برای یادگیری در خود ایجاد کند و ایمان داشته باشد که تلاش سخت و گسترده توأم با توانایی، به موفقیت منجر خواهد شد. برانگیختگی برای کار و انجام آن، این باور را در دانش‌آموز ایجاد می‌کند که می‌تواند تکلیف خود را انجام دهد و انجام نیز می‌دهد.

بهترین باورهایی که هر دانش‌آموز برای انجام تکلیف خود بدان نیازمند است، عبارت‌اند از:

- دارای پشتکار قوی باشد.
 - می‌کوشد تا بیشتر از آنچه که در مورد خود فکر می‌کند و در توانش هست، کار کند.
 - از وجود منابعی که در اطرافش هست، آگاه می‌باشد و از آن‌ها نهایت بهره را می‌برد.
 - از شکست و یا عدم موفقیت درس می‌گیرد و از تجربه آن در موقعیت‌های بعدی کمک می‌گیرد.
- بنابراین، دانش‌آموزان باید باورهای خود را نسبت به تکالیف مرتب بررسی کنند و اگر نسبت به درسی یا معلم آن درس باور و نگرش منفی دارند، ابتدا آن را اصلاح کنند و اگر مشکلی در این میان هست، آن را برطرف کنند تا بتوانند با احساس امنیت و آرامش بیشتری به دنبال انجام تکلیف خود باشند.

دقت

موضوع دیگری که به ما کمک می‌کند در انجام تکالیف خود موفق باشیم، داشتن «دقت ارادی» است. یعنی آنکه وقتی درس می‌خوانیم، توجه‌مان به مطالب درسی باشد و اگر دچار حواس‌پرتی می‌شویم، بلافاصله متوجه شویم. آن‌گاه موردی را که به حواس پرتی منجر شده است، یادداشت کنیم و دوباره به مطالعه مشغول شویم.

تفکر انتقادی

یکی از انواع تفکر، «تفکر انتقادی» است. تفکر هنگامی انتقادی است که متفکر می‌کوشد، مباحث درسی را به دقت تجزیه و تحلیل کند. شواهد و مدارک معتبری پیرامون مطالب درسی جست‌وجو کند و به نتیجه نهایی منطقی و معقول برسد. دانش‌آموزان باید بدانند که کاملاً طبیعی است که مردم در باورها و نقطه‌نظرانشان با یکدیگر تفاوت دارند. آن‌ها می‌توانند یاد بگیرند که از تفاوت بین افراد مطالب بسیاری را می‌توان آموخت؛ حتی از مخالفت‌های آن‌ها و درک دلیل آن (پل، ۱۹۸۴).

تفکر انتقادی، تفکری عقلانی و دقیق است که بر تصمیم‌گیری درباره آنچه باور داریم و یا می‌خواهیم انجام دهیم، تمرکز دارد. ویژگی‌های تفکر انتقادی عبارت‌اند از:

- رسیدن به بیانی روشن از سؤال یا موضوع؛
- پیدا کردن دلایل آن موضوع؛
- جمع‌آوری اطلاعات کامل پیرامون آن موضوع؛
- استفاده از منابع معتبر و ذکر آن‌ها؛
- مورد توجه قرار دادن مسئله و موقعیت اصلی؛
- رعایت انصاف و بی‌طرف بودن؛
- بعد از جمع‌آوری مدارک لازم، انتخاب یک موضع و عمل به آن.
- داشتن نظر مثبت نسبت به احساسات، سطح دانش

و میزان موشکافی دیگران.

هر زمان که دلایل و مدارک قوی‌تری بر خلاف موضع انتخابی ما توسط دیگران ارائه شد و نادرستی و یا ضعف موضع ما نشان داده شد، باید آن را پذیرفت و به اصلاح موضع خود پرداخت. پس می‌توان گفت: تفکر انتقادی نقد و ارزیابی نقاط مثبت و منفی موضوع مورد بحث است.

تفکر خلاق

برای خلاق بودن باید تفکر خلاق داشت. خلاقیت به معنی تخیل بدون تلاش نیست، بلکه مستلزم نظم شخصی و کار عمیق و سخت است و باید اندیشه‌ها را مجدداً بازسازی و تدوین کرد. خلاقیت توانایی فرد برای تشکیل ترکیب جدیدی از اندیشه به منظور برآوردن نیاز است. در واقع تفکر خلاق، تفکری است که به نتایج خلاق می‌انجامد. ملاک خلاقیت نتیجه کار است. یعنی فردی خلاق است که درباره یک سؤال به نتایج تازه و درستی دست یابد. برای بروز خلاقیت شرایطی لازم است که عبارت‌اند از:

● خلاقیت در حالت میل و رغبت شدید به وجود می‌آید. میل پرشور و هدف ثابت همراه با عزم راسخ ما را به نتایج خلاقانه می‌رساند. مازینو (۱۹۸۲) در مورد فرد خلاق می‌گوید: «این تصور رایج که فرد خلاق عمدتاً بر فکر بکر تأکید دارد، اشتباه است. لازمه به دست آوردن خلاقیت در یک کار عمیق، خود انضباطی و فداکاری مداوم است. افراد خلاق بدون استثنا سخت‌کوش هستند.»

● افراد خلاق فقط در جست‌وجوی به دست آوردن یک چیز نیستند، بلکه درصددند چیزی را بیابند که کمی بهتر از چیزهای دیگر کار کند یا مؤثرتر و کارآمدتر باشد.

● خلاقیت مستلزم ارزیابی درونی شخص است، نه

بیرونی. فرد خلاق به ارزیابی کار خود می‌پردازد و منتظر اظهار نظر دیگران نمی‌ماند. فرد خلاق تحت تأثیر انگیزه درونی خود قرار دارد، نه انگیزه بیرونی.

● پایه هر خلاقیتی کسب دانش و تسلط بر آن است. فرد خلاق نه تنها دانش لازم را برای خلق چیزی دارد، بلکه به بازسازی و خلق مجدد دانش خود اقدام می‌کند تا با سازمان‌دهی مجدد اطلاعات و ایجاد طرح ذهنی جدید، به خلق جدیدی برسد.

● خلاقیت را گاهی می‌توان با رها ساختن اندیشه و فراموشی آن تولید کرد.

سیر آزاد اندیشه باعث می‌شود که مفاهیم تازه از ضمیر ناخودآگاه به ضمیر آگاه راه یابند. دانش‌آموز برای حل مسئله‌ای خاص به روش خود، پس از آمادگی و دقت عمیق روی مسئله و کوشش بسیار برای درک روابط درون مسئله از طریق روش‌های انتقادی و عقلانی، در نهایت به نقطه‌ای می‌رسد که در آن نقطه، روش جدید حل مسئله را کشف می‌کند.

تفکر انتقادی و خلاق هر دو مکمل یکدیگرند. تفکر انتقادی در تصمیم‌گیری و تفکر خلاق در ارائه نتایج تازه به دانش‌آموز کمک می‌کند. نتیجه آنکه هر دانش‌آموزی باید با نحوه تفکر خود آشنا شود و از ویژگی‌های تفکر انتقادی و خلاق آگاهی یابد و براساس آن ویژگی‌ها تفکر کند. چه بسا استفاده درست از تفکر درست، فرد را برای راهیابی به مجامع علمی و معتبر دنیا آماده کند و زمینه موفقیت‌های سطح بالا را برای او فراهم سازد. آیا می‌دانید که اکثر موفقیت‌های بزرگ دنیا توسط افراد معمولی با پشتکار عالی به دست آمده‌اند؟

منابع

۱. مازینو، رابرت و دیگران (۱۹۸۳). ابعاد تفکر در برنامه‌ریزی درسی و تدریس. انتشارات یسطرون. تهران. چاپ اول.
۲. یارمحمدیان، محمدحسین (۱۳۸۷). مبانی برنامه‌ریزی درسی. انتشارات آبیز. تهران.